

Az emberiség kenyere és a megújuló FAO

Bolygókat készülünk bevonni energia- és nyersanyagjaink megoldásába. Mind többet igyekszünk hasznosítani a napenergiából — elsősorban jobb hatásfokú fotoszintézisre képes növények felkutatásával, nemesítésével. Gomba módra szaporodnak azok a nemzetközi szervek, amelyek a világ élelmezési gondjainak megoldására irányuló törekvéseket akarják összehangolni. Folynak a világméretű felmérések az élelmezési szükségleteket és a termelés fokozásának lehetőségeit illetően. Keresik a modus vivendit a vegyszeres növényvédelem és a környezetszennyeződés ellentéteinek a feloldására. Kacérkodunk a gondolattal, hogy az éhezők számának korlátozásával tartjuk fenn termelés és fogyasztás egyensúlyát. A nitrogénhiányt úgy próbáljuk enyhíteni, hogy a légköri nitrogén megkötésére alkalmas gyökér-baktériumtelep szimbiózisra teszünk képessé olyan — nem pillangós — növényfajokat, amelyek faji tulajdonságaik szerint eddig erre képtelenek voltak.

A világ élelmezésének gondjai egyre inkább filozófiai kérdésekké válnak termelési és fogyasztási mérlegek helyett. Mert ha az a kiegyenlítődés bekövetkezne, amit sokan végső célként jelölnek meg, felmerül a kérdés: hogyan tovább? Meddig fog tartani az a kiegyenlítődés, amelyet a termelés és fogyasztás terén kívánatosnak tartunk elérni? Vajon az a megoldás, hogy azok a nagy tájegységek, amelyek — történelmi, társadalmi, ökológiai tényezők sokaságának következtében — szükségleteiket meghaladó mennyiségű javakat tudnak termelni, végérvényesen arra rendezkedjenek be, hogy fölöslegeiket — ellenszolgáltatás nélkül — adják át azoknak, akik még hosszú távon szükségleteik alatt termelnek? (Mert ha ellenszolgáltatásért adnák át, akkor az ellenérték újra csak az ő potenciáljukat növeli, s a kiegyenlítődés csak kitolódik.)

A világ gazdasági problémáinak tárgyalásakor nemigen mérlegelik az emberi közösségek cselekedeteinek, magatartásának lélektani motivációit. Ritkán vetik fel a kérdést: mi készítse a donatort arra, hogy önszántából átadja fölöslegeit a receptornak, akkor, amikor azt sem tudja, vajon nem egy potenciális ellenség erejét növeli-e ezzel? Bonyolítja a kérdést, hogy a „harmadik világ” országai között vannak energiahordozókban gazdag, de még gyengén fejlett országok, és vannak a harmadik világnak olyan tagjai is, amelyek minden tekintetben szegények.

A kiegyenlítődési törekvések tehát összetettebbé váltak; a „gazdagság” fogalma átértékelődött: országok vagy országcsoportok lehetnek nagyon gazdagok elsődrendű fontosságú élelmiszerekben, de szegények például energiahordozókban, és fordítva. Ezeknek — mindkettőnek — van „csereárúja”, amivel a hiányzót megvásárolhatják. De mit csinálnak azok, amelyeknek sem egyikből, sem másikkól nincsenek fölöslegeik? Elég fontos érvek lesznek-e ezek számára a Meadows-féle modell várható viselkedése, a Római Klub figyelmeztető következtetései, avagy Mesarovicé—Pestel organikus növekedési elmélete? Azoknak a nemzetközi szervezeteknek a *szándékai*, amelyek a világgazdasági és társadalmi kérdések megoldásán munkálkodnak, kétségtelenül az egész emberiség javát szolgálják. De a szándék nem elég, különösen akkor nem, ha egyes országok előbbrevalónak tartják saját nemzeti érdekeiket, mint az általános emberieket. És ilyen ország sok van. S bőven van olyan is, amely nemhogy az emberiség általános jólétét, de saját országa lakosságának jólétét sem tartja döntőnek, hanem vezető rétege saját, vagy országa hatalmi pozícióját véli fontosabbnak.

Mindezek ellenére történt valamelyes haladás; 1974 novemberében összeült Rómában az Élelmezési Világkonferencia. Az azóta eltelt két év nyilvánvalóan nem oldhatta meg a szorongató helyzetet, mert az nem is oldható meg rövid távon és gyökeres felfogásbeli változások nélkül. De a célpontok talán pontosabban körvo-

nalazódtak. Íme, mit ír a megújuló FAO folyóiratának, a *Cérès*nek 1976. január-februári száma: „Az 1975-ös év termékeny volt eseményekben, amelyek minden valószínűség szerint befolyásolni fogják a gazdasági, kereskedelmi és — következésképpen — politikai kapcsolatok alakulását nemcsak a fejlődő és a fejlett országok között, hanem az azonos csoportba tartozó országok között is. [...] A fejlődő és az iparosodott országok között megnyílt párbeszédnek egész évben folytatódnia kell az e célra létrehozott négy bizottság kebelében.“

Kérdés, hogy a megújulás jegyében fogant személyi változások mit hoznak a jövőben (a *Cérès*nek 1975 decemberéig Bíró András volt a főszerkesztője; azóta nincsen főszerkesztője, csak menedzser, rovatvezetője és szerkesztőségi titkára, de a régiék közül csupán Noel Girelet szerepel ma; a dán Addeke H. Boerma után — akinek nagy része volt a FAO tekintélye növelésében — egy fejlődő ország fia: a libanoni Edouard Saouma került a vezérigazgatói székbe), de kétségtelen, hogy az, ami a *Cérès* címlapján 1973 januárja óta olvasható: „Revue FAO sur le développement“, újabb tartalmat nyer, főként azért, hogy a harmadik világ kérdéseiről mindinkább az e világhoz tartozók írják, olyanok, akiket közvetlenül érdekel, akiknek személy szerint is bőrére megy a játszma.

A FAO új vezérigazgatója, Saouma a hatodik a sorban, és a második olyan, aki a fejlődő országokból származik. Ahhoz, hogy sejtessük, merre tart a FAO, helyénvaló lesz röviden megvizsgálni: mit határozott az új vezérigazgató is megválasztó XVIII. FAO-konferencia (1975. november 8—27.), és miként vélekedik az új vezérigazgató a szervezet munkájáról, az előtte álló feladatokról. A konferencia tevékenységét és határozatait dióhéjban az alábbiakban foglalhatjuk össze:

— megválasztotta a második menetben, 121 szavazattal az új vezérigazgatót;

— tagjai sorába fogadta a Bahama-szigeteket, Grenadát, Pápua Új-Guineát, a Zöldfoki-szigeteket, Surinamot, s ezzel tagjainak létszáma 136-ra emelkedett;

— 1976—1977-re megszavazott egy 167 millió dolláros költségvetést, ami 60,3 millióval több, mint az előző két év költségvetése;

— felszólította a FAO-t, hogy vizsgálja meg „a mezőgazdaság szemszögéből“ a mezőgazdasági és ipari termékek árviszonyait, keresse meg ezek stabilizálásának eszközeit, és könnyítse meg a fejlődő országok mezőgazdasági áruinak exportját;

— felkérte a vezérigazgatót: tanulmányozza a FAO átszervezését, a Tanácsot pedig, hogy vizsgálja felül saját összetételét, alapszabályát és három bizottságának alapszabályát olyan szemlemben, hogy a Szervezet „konkrétan megfeleljen a fejlődő országok aspirációinak“;

— kérte, hogy tisztázzák a FAO és az Élelmezési Világkonferencia ajánlására létrejött új nemzetközi szervezetek (Élelmezési Világtanács, Élelmiszertermelési és Beruházási Tanácsadó Csoport, Nemzetközi Mezőgazdaságfejlesztési Alap) közötti kapcsolatokat;

— megállapította, hogy a világ gabonakészletei (tartalékai) jóval kisebbek a biztonsági szintnél, és hogy a legtöbb fejlődő ország fizetési mérlege 1975-ben az 1974. évinél is rosszabb volt;

— ajánlotta, hogy azok a tagországok, amelyek tehetik, növeljék segítségüket; mielőbb el kell érni a 10 millió tonnás élelmezési segélyalapot;

— meg kell győzni a világ minden országát, hogy növelje élelmiszertermelését, írja alá a nemzetközi élelmezésbiztonsági „kötelezettséget“, és járuljon hozzá az Élelmezési Világprogramhoz;

— végül kísérje figyelemmel azokat a területeket, amelyekre nézve a FAO ajánlásokat tett: a mezőgazdasági termelést, a halászatot, az erdőgazdálkodást, a kutatást, a földhasznosítási programokat, a takarmányozást és az élelmezést.

Az új vezérigazgató álláspontját a maga és a FAO tevékenységével kapcsolatosan hat pontban foglalta össze; ezek lényege:

1. „A mélyreható változásoknak ebben a korszakában önök velem együtt elismerik, hogy kétségtelenül az önérték az a szó, amely legjobban kifejezi az aggódo, de azért minden reményről lemondani nem hajlandó emberiség törekvéseit — mondta Edouard Saouma, majd így folytatta —: Az emberiség felének, főként a harmadik világ népeinek, [...] az önérték mindenekelőtt az arra való képességet jelenti, hogy békében munkálkodhassanak hazájuk fejlődésén.“

2. Csak a kormányok elhatározásával lehet konkrét kezdeményezésekbe kezdeni s azokat eredményesen véghezvinni; ezért reméli, hogy a tagországok nemzeti intézményei egyre nagyobb szerepet vállalnak a FAO-programok megvalósításában.

3. Meggyőződése, hogy — megfelelő intézkedések esetén — a FAO nélkülözhetetlen lesz a világ mezőgazdaságának fejlesztésében.

4. Az élelmezési válság a 70-es évek óta olyan valóság, amely sok állam fejlődését, sőt egyesek esetében magát a túlélést veszélyezteti; ez történelmi kihívás a nemzetközi közösséghez és szervezetünkhöz — vallja az új vezérigazgató.

5. Sok nemzetközi esemény bizonyítja, hogy a különböző csoportosulások kénytelenek tudomásul venni kölcsönös függőségüket, kénytelenek a fejlődés kérdéseit realista és építő szellemben megközelíteni, beilleszkedni „az új gazdasági és társadalmi rendbe”, ahogyan azt az ENSZ-nek a fejlesztéssel foglalkozó közgyűlése nevezte.

6. A műszaki támogatásról át kell térni a kooperációra, a feltételekhez kötött segélyekről a partnerek egyenjóságán alapuló széles körű együttműködésre, hogy a legmegfelelőbb lehessen gazdálkodni az emberi érdekekkel és bolygónk nyersanyagaival. Ennek az igénynek a kielégítésére szolgál a nemzetközi mezőgazdasági fejlesztési alap. De — fejeződik be az új vezérigazgató nyilatkozata —: „A mezőgazdasági fejlesztésre szánt egyetlen dollárt sem szabad elpazarolni.”

Elégé közismert, hogy a harmadik világ országainak nyújtott segítség sokféle formában nyilvánul meg: kölcsönök, segélyek, műszaki és szervezési tanácsadás, tervek, tanulmányok készítése révén. Sok esetben a juttató államok, nemzetközi és regionális szervek, szervezetek ezeket feltételekhez kötötték. Sokat vitatott kérdés, hogy helyes, megengedhető, méltányos a segélyt, kölcsönt, támogatást feltételekhez kötni. Meggondolkoztató, amit erre vonatkozóan Olof Palme volt svéd miniszterelnök mondott a Cérés munkatársának adott interjújában: „Az első alkalom, amikor kötött segélyt nyújtottunk, akkor volt, amikor több ország tankönyvek nyomtatására kért tőlünk papírt.” (1976. január—február. 34.) Tagadható-e, hogy ez esetben indokolt volt a segély feltételhez kötése? Aligha. Különösen, ha olyan országokról — mint kedvezményezettjeikről — van szó, ahol az írástudatlanság magas aránya egyik számottevő oka a gazdasági elmaradottságnak is.

Az emberiség táplálkozásában a gabona olyan fontos szerepet játszik, hogy 65 ország lakosságának táplálkozásában az elfogyasztott kalóriáknak több mint fele ebből származik. Ezért a gabona-külkereskedelem adatainak ismerete messzemenő következtetésekre ad lehetőséget a gazdasági élet más területeire vonatkozóan is.

A rászoruló országoknak nyújtott élelmiszersegély — főként gabona, étolaj és tejtermékek — értéke 1971-ben 868 164 000 dollár, 1975-ben 1 350 966 000 dollár volt, s a közbeeső években 831 és 976 millió dollár között ingadozott. A segélyt nyújtó 12 ország részesedése nagyon eltérő volt; 1971-ben az USA, Kanada és az EGK a teljes érték 86%-át, 1975-ben 92%-át adták.

Derülő és boruló prognózisok, számítások változtatják egymást a mezőgazdasági termelés és az élelmiszerfogyasztást illetően. A FAO egyik prognózisa szerint 1985-ig a termelés világméretben 2,7%-kal nő évente, míg a fogyasztás csak 2,4%-kal. Ugyanaz a forrás közül egy táblázatot a mezőgazdasági és a fehérjetermelés jelenlegi helyzetéről s az e téren kínálkozó lehetőségekről. Ennek csak összesítő adatait közöljük, habár a regionális adatok is érdeklődésre tarthatnának számot.

	Tényleges termőterület (millió ha)	Lehetséges	Kihasz- nálás (%)	Tényleges fehérjetermelés (millió t)	Lehetséges	Kihasz- nálás (%)
Világ, összesen	1427	3496	40,8	188,2	5507,1	3,4
Ipari országok	702	1316	53,3	106,7	1632,4	6,5
Fejlődő országok	725	2180	33,3	81,5	3874,7	2,1

Tájékoztatásul még meg kell annyit jegyeznünk, hogy — e forrás szerint — a termőterület tényleges kihasználási foka legmagasabb Nyugat-Európában (87,8%) és Dél-Ázsiában (69,6), a fehérjetermelésben a lehetségeshez a tényleges termelés legközelebb Japánban áll, de ott is csak 12,6%-os. Hogy miből, mivel lehetne a fehérjetermelést az elméletileg lehetséges szintre emelni, arra vonatkozóan a FAO 1974. évi termelési évkönyve izgalmas tippet ad: 50 olyan növényt sorol fel — megadva százalékos fehérjetartalmukat —, amelyek közül jelenleg csak 29-et termelnek kisebb-nagyobb területen, de ezek közül is a legmagasabb — 24%-on felüli — fehérjetartalmúak közé csak hét tartozik. Amint a fenti táblázatból kitűnik, elméleti lehetőségek a fehérjetermelés fokozására olyan bőven vannak, hogy nem lenne okunk az aggodalomra. Az alábbi — a FAO által közölt adatok alapján összeállított — kimutatás azonban megkérdőjelezi a túlzott derülést.

A fejlődési tendencia alapján számított szükségletek

	Kcal/fő/nap			Fehérje, g/fő/nap		
	Világátlag	Fejlett országok	Fejlődő országok	Világ-átlag	Fejlett országok	Fejlődő országok
1970	2480	3150	2200	69,0	96,4	57,4
1980	2560	3190	2330	71,1	98,4	61,2
1985	2610	3220	2400	72,6	100,0	63,3
1990	2670	3260	2480	74,3	101,9	65,6
1970—1980	3,3	1,2	6,1	3,0	2,1	6,5
1970—1985	5,3	2,3	9,3	5,3	3,8	10,2
1970—1990	7,5	3,6	12,7	7,7	5,7	14,2

A teljes várható szükségletek megállapításakor azt vették alapul, hogy a Föld népessége 1985-ben 4858 millió, 1990-ben 5346 millió lesz, ezen belül pedig a fejlődő országok népessége az 1970. évi 2729 millióról 1985-ig 3631 millióra, 1990-ig 4069 millióra szaporodik, és a keresletet a vásárlóképesség várható alakulása is szabályozza.

A fogyasztás és a számított kereslet a fontosabb élelmiszerekből a következők szerint alakul:

Termék ¹	Fogyasztás	Előrelátható kereslet			Teljes növekedés (%)	
	1969—1971	1980	1985	1990	1970—1985	1970—1990
		millió tonna				
Gabona ²	1207	1538	1725	1910	42,9	58,3
ebből — búza	332	404	447	490	43,8	47,6
— rizs	310	400	447	493	44,3	59,1
Keményítő tartalmú gumós növények	279	321	342	361	22,3	29,2
Cukor	70	92	107	126	54,1	80,9
Hüvelyesek, olajos mag	52	69	79	91	51,2	73,5
Zöldség	223	290	330	374	48,0	67,7
Gyümölcs	158	214	250	290	58,2	83,7
Hús	107	144	168	197	57,3	84,7
Halászati termékek	41	57	68	81	64,6	96,3
Teljes tej ³ , vajjal	389	476	532	597	36,9	53,3

1. Csak a legfontosabbakat soroltuk fel.

2. Beleértve a takarmányozásra és más — nem élelmészési — célokra szolgálót is.

3. Beleértve a tejtermékeket is, ivótejre átszámítva.

A fenti világátlagokhoz képest a fejlődő országokban a kereslet sokkal nagyobb mértékben — 1970—1990 között többnyire 110% fölérti arányban — növekszik.

Mondjunk le a megoldás reményéről? Korántsem. Hiszen ott, ahol a gépezet már jó ideje és jól megindult, az eredmények annyira biztatók, hogy van már olyan vélemény is, mely szerint tízmilliárd embert is gond nélkül el fog tudni tartani a Föld, normális táplálkozási szinten. A nemzetközi sajtótöből idézünk néhány erre utaló adatot:

1. Az NSZK-ban 1974 második felében és 1975 első felében — a felhalmozott készletek csökkentése érdekében — 70 000 tonna marhahúst árusítottak ki leszálított áron (*Agra-Europe*, 1975. 40.).

2. A túltermelés következtében nagy vaj-, sajt-, tejporkészletek halmozódtak fel Nyugat-Európában (*Monatsberichte der Österreichische Landwirtschaft*, 1975. 22. 9.).

3. Radikális intézkedéseket terveznek a Közös Piac tojás-túltermelési válságának áthidalására (*Ua.*, 8.).

4. A bor piaci árának a megszilárdítása végett a Közös Piac országaiban 120 000 ha borszőlő kivágását tervezik (*Agra-Europe*, 1975. 43.).

5. „Franciaországban keresik a módját a nagy almafölösleg értékesítésének“; „A Nemzeti Agrárpénzalap igazgatója azt javasolta, hogy a főlölesleges almamenyynységet sertésekkel etessék meg, vagy használják fel szilázs készítésére“ (*Mezőgazdasági Világirodalom*, 1976. 3. 231.).

Világméretekben a fogyasztási szükségleteket kielégítő termelés a ma ismert és alkalmazott eszközökkel és nyersanyagokkal is megoldható, hiszen — a vertikális növekedés távlatait tekintve véve — a termelésbe vonható területek még jelentős horizontális növekedést is lehetővé tesznek. Ennek megvalósítása elsősorban az anyagi lehetőségeken múlik. (Példa rá a kőolajban gazdag országok helyzete, amelyek félsivatagi területeket vonnak be a termelésbe, mert az olaj árából meg tudják vásárolni az öntözővíz nyeresééhez szükséges kutakat, az öntözőberendezéseket stb.) A nehezebb kérdés a méltányos elosztás megoldása.

Az utóbbi években az alapvető fontosságú mezőgazdasági — elsősorban az élelmezési — termékek „kemény áru“-vá váltak, hosszabb távon is biztonságosan értékesíthetők. Termelésük tehát — ritka kivételektől eltekintve — normális, reális árpolitika esetén kifizetődő, és a fölöslegek könnyen értékesíthetők a világpiacon. De a versenyképes termelés, a magas hozamok biztonságos elérése egyre nagyobb beruházásokat igényel. Míg 1940-ben az Egyesült Államokban 1 kcal-nak megfelelő élelmszer termelésére 4,5 kcal-t kellett befektetni, ma ugyanezt az 1 kilokalóriás 9,8 kcal árán termeli meg a mezőgazdaság. De az élelmszerek előállításához felhasznált összes energiából csak 17 százalékot fogyaszt a nyereszterméket előállító termelési folyamat, míg az élelmszeriparra 35%, a szállításra, tárolásra, forgalmazásra 32% és a háztartási előkészítésre 16% jut. Ezek az USA élelmszer-termelésében érvényes arányok. Nyilvánvaló, hogy ahol a fogaos és kézi munkával megtermelt mezőgazdasági terméket a háztartásban, kézi erővel dolgozzák fel (vagy a gyümölcsöt, zöldséget, húst frissen, a termelő gazdaságban — háztartásban — fogyasztják el), ott lényegesen kevesebb energiafogyasztás terheli. Ezért a helyi adottságok, munkaerőhelyzet, földbőség vagy földszüke figyelembevételével rendkívül különböző lehet a gazdaságosságot biztosító termelési eljárás. Ott, ahol kisparcellás gazdálkodás folyik, és mezőgazdasági munkaerőfölösleg van, a kevés gépet foglalkoztató hagyományos gazdálkodás az energiamérleg és a jövedelmezőség szempontjából előnyösebb lehet, mint a magas fokon gépesített termelés. Viszont ott, ahol a faluról való elvándorlás olyan méreteket öltött, mint Európa nagy részén és Észak-Amerikában, csak a legbelterjesebb, magas fokon gépesített, sok műtrágyát használó, nagy termésátlagokat és az állattenyésztésben nagy egyedi hozamokat elérő gazdálkodás lehet célravezető. Ebből következik, hogy a nagyüzemi gazdálkodásban, így magától értetődően a szocialista nagyüzemi gazdálkodásban sem lehet a hagyományos és a korszerű között félüton megállni. Sőt, lassan haladni sem, hanem a korszerűséget jelző teljes fegyvertárat: gépesítést, kemizálást, szakosodást, termelési rendszereket, koncentrációt, integrációt, agráripari komplexumok létesítését be kell vetni, hogy az átmenetet minél jobban le lehessen rövidíteni, s így a teljes kapacitást jelző paramétereket rövidesen el lehessen érni. Ez is a nagy sorozatok gyártására berendezkedett iparhoz teszi hasonlóvá a korszerű mezőgazdaságot. Ahol a kézművesség és a kisparaszti gazdálkodás van túlsúlyban, ott kisparaszti mentalitással is lehet gazdálkodni. De ahol a gazdálkodás ipari jellegűvé vált, ott a kisparaszti szemlélet és a módszerek át kell hogy adják helyüket a számítógépes tervezésnek és a tudományos üzemszervezésnek. Tíz négyszögölnyi vetésterületről ki lehet kézzel nyúni a lent, de 50-100 hektáros tábláról nem. Egy borjút marékból etetve is fel lehet nevelni, de 5000-et csak önetetével és gyári borjútáppal.

A döntéshez, a legjárhatóbb út megválasztásához ma már hozzásegít az ENSZ szakosított szerve, a FAO is. Nagy nyereség, hogy általa világméretű eszmecsere folytatható, s egyre általánosabb — a Föld egészére kiterjedő — információs anyag birtokába juthatunk, amely a világpiachoz való rugalmas alkalmazkodást is megkönnyíti. A megújuló FAO és az emberiség kenyérének sorsa ezért is elválasztáhatatlan egymástól.

Nagy Miklós